

O PERSPECTIVĂ ONTOLOGICĂ ASUPRA REGIEI

Raluca Blaga

Intrat în limbajul curent, sensul unei noțiuni pare că nu mai trebuie să fie explicat. Spre exemplu, a defini regia poate părea o sarcină extrem de ușoară. Însă, așa cum demonstrează și volumul lui Peter M. Boenisch, *Directing Scenes and Senses. The Thinking of Regie*, consensul cu privire la o explicitare clară, coerentă și unanim acceptată a regiei se dovedește a fi dificil de realizat. Consider că punctul forte al acestei analize rezidă în faptul că, pentru Boenisch, regia reprezintă tocmai „formularea caracterului de artă estetică a teatrului“ (p. 27). Profesor de dramaturgie la Aarhus University din Danemarca și cel care le vorbește studenților despre teatrul european la Royal Central School of Speech and Drama, University of London, Peter M. Boenisch este teoreticianul recunoscut la nivel internațional pentru cercetările sale în domeniul regiei de teatru. Boenisch îi alocă acestui studiu o perioadă de cercetare de zece ani (intervalul 2004-2014) și prezenta apariție editorială marchează primul său volum gândit și scris în limba engleză.

Directing Scenes and Senses. The Thinking of Regie ne propune în cele două secțiuni ale sale – partea întâi: *Mise en scène to Mise en sens: Towards and Aesthetic Politics of Regie*, partea doua: *The Theatral Appearing of Ideas: the Thinking of Contemporary Regie* - solide argumente teoretice pentru a defini conceptual regia, dar și pentru a ne întâlni cu practici regizo-rale trecute (Friedrich Schiller, Leopold Jessner) și prezente (Jürgen Gosch, Michael Thalheimer, Andreas Kriegenburg, Ivo van Hove, Guy Cassiers, Frank Castorf, Thomas Ostermeier). Pentru cercetarea teatrologică românească se poate dovedi extrem de important capitolul referitor la punerile în scenă ale

lui Leopold Jessner (*The essence of the text and its actualisation: Leopold Jessner, the playwright's radical servant*), regizor german la care fac referire, în scrierilor lor, G. M. Zamfirescu, Camil Petrescu și Haig Acterian¹.

Peter M. Boenisch își propune, încă din primele sale pagini, să medieze între diferitele sensuri atribuite noțiunii de regie, așa cum este ea înțeleasă în spațiul britanic, cel francez și cel german. Detectând lipsa de consens cu privire la în-suși sensul noțiunii de regie, volumul lui Peter M. Boenisch își deschide porțile, alegând intrarea în acest teritoriu teoretic pe care este așezată explorarea conceptuală a regiei: cum poate fi gândită regia, dar și cum se gândește pe sine regia. Acestei chestionări i se vor adăuga întrebări precum: ce anume face regia? (ce ar putea face regia?), iar de aici la întrebări legate de potențialul teatrului nu mai este decât un prag de trecut: ce face teatrul? (ce ar putea face teatrul?): „Marele meu pariu mizează pe faptul că, mai presus de orice, în fiecare seară când se ridică cortina, regia de teatru ar trebui înțeleasă ca având sensul de conferire a unei direcții – sau scop – aceluia text care este pus în scenă, dar și teatrului în sensul larg al cuvântului, teatrului ca mediu, formă culturală și forță esteticopolitică existente în cadrul societății“ (p. 5). Pornind de la aceste premise, Boenisch își plasează demersul teoretic sub umbrela gândirii speculative hegeliene, înscriindu-și propria teorie în domeniul filosofiei spectacolului. În acest sens, pentru teoreticianul german, regia se traduce prin însăși practica de relaționare pe care o propune: prin renegocierea și punerea în relație a dramaturgiei și a teatrului, a scenelor și a sensurilor, a spectacolului și a publicului: „Regia declanșează și instigă o veritabilă negociere teatrală (așadar: absolut impersonală) a modurilor de gândire. Drept urmare, ea trebuie, înainte de toate, să fie înțeleasă ca un proces și ca o funcție, ca o operație formală în care textul rămâne („în mod obiectiv“)

1. Vezi Miruna Runcan, *Teatralizarea și reteatralizarea în România. 1920-1960*, ediția a II-a, LiterNet, pp. 95, 97, 102, volum disponibil online la adresa: <https://editura.liternet.ro/carte/314/Miruna-Runcan/Teatralizarea-si-reteatralizarea-in-Romania-1920-1960.html>, accesat la 23 martie 2020.

la fel, însă, cu toate acestea, percepția și înțelegerea noastră sunt esențialmente schimbate prin ecuația piesă-spectacol prilejuită de *Regie*“ (p. 9).

Peter M. Boenisch ne propune să observăm momentul de început al acestei noi preocupări – regia – dintr-un unghi diferit față de abordările critice anterioare. Primele manifestări ale regiei (André Antoine, Otto Brahm, Konstantin Stanislavski) sunt adeseori legate de ceea ce Georg Fuchs numea în lucrarea sa din 1909 *reteatralizarea teatrului*. Teoreticienii precum Patrice Pavis leagă apariția regiei de o „ruptură epistemologică petrecută în jurul anului 1880“ (p. 16), punând în acord nașterea regiei cu schimbările generate de apariția noilor tehnologii media, a noilor modalități de producție economică, precum și de influența teoriilor comportamentale pe axa Darwin-psihologie-sociologie. Boenisch, în schimb, îi ia de partea sa pe Hegel și Jacques Rancière, observând faptul că regia își face intrarea în scenă într-o nouă epocă în care, conform celui dintâi, „Spiritul s-a desprins de anterioara ordine existențială și imaginativă“ (p. 17), trecând, așa cum susține cel de-al doilea, sub umbrela „regimului estetic al artei“ (p. 17). Adăugându-i acestei teze sintagma propusă de Jacques Rancière *împărțășirea sensibilului* – „un orizont socio-cultural care definește modalitățile, convențiile și limitele a ceea ce poate fi rostit, gândit, observat și perceput într-o anumite societate și cultură“ (p. 17) – Peter M. Boenisch susține că un nou orizont socio-cultural a făcut posibilă apariția regiei.

În cadrul regimului reprezentational, arta nu era privită ca un domeniu separat, guvernat de propriile sale legi artistice sau estetice. În cadrul regimului reprezentational, scopul artei era acela de a reprezenta perfectă ordine naturală, iar principiul de bază al artei se subsuma *mimesis*-ului. Într-o astfel de lume, susține Boenisch, nu era încă loc pentru medierea individuală pe care o presupune regia. Aceasta este teoria pe care pariază teoreticianul german, afirmând că regia nu și-a putut face apariția decât în momentul în care s-a făcut trecerea de la regimul reprezentational către regimului estetic al artei. În cadrul regimului estetic al artei, operele de artă, subiectele și obiectele sunt tot mai greu de desprins de lumea cotidiană și de experiențele ei, iar arta se retrage în regatul ei

autonom. Conform teoriilor hegeliene, medierea estetică era unul dintre mecanismele care puteau menține încă o legătură între domeniile separate, fragmente, chiar contradictorii, ale societății. Astfel, pentru Boenisch regia este echivalentă cu o „mediere estetică“ (p. 21), întrucât „îi conferă textului, producției și experienței noastre de spectator un *sens* – și un «sens» înseamnă, bineînțeles, și un soi de «direcție»“ (p. 21).

Peter M. Boenisch așază pe masa argumentelor și sensul dual al cuvântului grecesc *thea*: „care înseamnă atât actul de «a arăta», cât și pe acela de «a privi»“ (p. 33), subliniind faptul că atât teoria, cât și practica teatrală nu pot fi discutate în opoziție una față de cealaltă. Teatralitatea este elementul care stă la baza argumentației sale și sensul acestui concept este preluat din sfera studiilor teatrale germane. Teatralitatea este pusă apoi în acord cu sintagma hegeliană a „gândirii speculative“. Rezultatul argumentației teoretice se traduce prin conceptualizarea regiei ca fiind „o adevărată gândire teatrală“ (p. 34). Boenisch preia conceptul de teatralitate, așa cum este acesta descris în viziunea lui Rudolf Münz, adică teatralitatea privită ca „o relație, și nu ca un tip de comportament“ (p. 37). Acestei perspective îi adaugă înțelesul pe care îl propune Helmar Schramm conceptului de teatralitate: „teatralitatea relevă și definește «o modalitate de gândire»“ (p. 39) prin intermediul unei combinații specific istorice a „trei agenți irevocabili ai energiei culturale: *aisthesis* (percepția), *kinesis* (mișcarea) și *semiosis* (înțelesul) – triumghiul magic al teatralității“ (p. 39). Acestui triumghi al teatralității gândit de Schramm i se poate atribui un caracter magic, tocmai pentru că centrul său nu este unul stabil, de vreme ce toate cele trei forme de energie culturală interferează, interacționează și se influențează reciproc. Drept urmare, susține Boenisch, „regia poate fi explicată ca o forță culturală care pune în mișcare un proces teatral complex și dinamic în care semnele semiotice, textul și limbajul, se îmbină cu forțele *kinesis*-ului, ale mișcării și «livrării» informației și cu cele ale *aisthesis*-ul, care face apel la percepția spectatorilor.“ (p. 42).

Preluând modelul pe care Hegel îl construiește filosofic pentru a explica gândirea speculativă, Boenisch demonstrează faptul că și funcționalitatea regiei se sprijină pe principii-

le centrale ale gândirii hegheliene: pe triunghiul dialectic al istoricității, reflexivității și universalității, precum și pe mediere și negativitate. Regia, susține Boenisch, a transformat teatrul într-o formă de artă a timpului său și pentru timpul său. Prin reflexivitatea care îi este proprie, regia ne oferă posibilitatea ca, prin intermediul obiectului căruia îi dă naștere, să ne întoarcem la noi înșine, privindu-ne din spatele reflecției aceluși obiect. Medierea, tocmai prin faptul că respinge caracterul imediat și autenticul nemediat, devine principiul vital prin care se negociază tocmai între abstract și concret, particular și universal. De aici, se ajunge la universalitatea concretă tocmai prin însăși această negociere permanentă între concret și universal. Totodată, în acest punct se poate observa și negativitatea fundamentală a procesului care îi este proprie regiei, întrucât, prin punerea în scenă a piesei de teatru, se afirmă însăși negativitatea esențială a acelei piese. Drept urmare, regia, definită ca gândire teatrală speculativă „negociază între: (a) piesa de teatru și producție; (b) reprezentare (a personajelor din lumi fictive) și prezentare («performativul»); (c) producția teatrală și publicul acesteia; (d) «lume»/ «public» (ca structură socio-culturală și instituție politică) și artă/ «spectatori» (domeniul «esteticii»)“ (p. 48).

Prin cartea sa, *Directing Scenes and Senses. The Thinking of Regie*, Peter M. Boenisch nu ne propune o altă istorie a regiei din momentul apariției ei și până în prezent, ci ne oferă tabloul clinic al necesităților și forțelor care au generat și facilitat tocmai apariția regiei. Întrucât gândește regia ca pe o formă de mediere culturală și o depozitează în sfera regimului estetic al artei, accentuând importanța confruntărilor pe care aceasta le reclamă, consider că demersul lui Peter M. Boenisch se dovedește extrem de valoros, deoarece ne oferă o perspectivă ontologică a sensului unei noțiuni care, astăzi, pare că nu mai trebuie să fie explicat sau căutat.

Peter M. Boenisch, *Directing Scenes and Senses. The Thinking of Regie*, Manchester University Press, Manchester, 2017, 210 p.